

NENÍ KONKRETIZOVANÁ SUPINA DELIKVENTNÍ MLÁDEŽE V DANÉM REGIONU
V RÁMCI BANDUROVY TEORIE UČENÍ NEJSOU V TEXTU ZVÝRAZNĚNI KLČIOVÁ TVRZENÍ,
KTERÁ BY BYLA NÁSLEDNĚ UŽITA JAKO VÝZKUMNÉ OBLASTI A V JEJICH RÁMCI
FORMULOVÁNY KONKRÉTNÍ PRACOVNÍ OTÁZKY, TO V TEXTU ZCELA ABSENTUJE, V ZÁVĚRU
V ZÁVĚRU NEJSOU VYSVĚTLENY DALŠÍ TEORIE, O SOC. KONTROLE SICE PÍŠETE, ALE
NEROZVÁDÍTE A NEVYSVĚTLUJETE

**Faktory ovlivňující delikvenci mladistvých DELIKVENCE JAKÉHO TYPU? optikou
teorie sociálního učení KOHO? BANDURY? SUTHERLANDA? NĚKOHO JINÉHO?**

1 Úvod

Delikvence je řazena mezi sociálně patologické jevy, jež jsou vnímány z celospolečenského hlediska jako jevy nežádoucí (Fischer, Škoda, 2014). Sociálně patologické jevy jsou hodnoceny na základě míry nebezpečnosti pro společnost a její členy, přičemž tato škála je variabilní a mění se v závislosti na celospolečenském, historickém, politickém, právním a kulturním vývoji. Obecně je možné říci, že roste množství jevů, které lze označit za sociálně patologické a v závislosti na tom roste také zájem o tuto problematiku s cílem nalézt příčiny a řešení objevujícího se patologického chování (Fischer, Škoda, 2014).

Jak bylo řečeno, nebezpečnost patologických jevů je posuzována v závislosti na vývojovém kontextu a stavu společnosti. Některé jevy jsou tak v průběhu času zbavovány nálepky patologického jevu, jiné formy chování tuto nálepkou dostávají, načež lze říci, že proces stanovení deviantního chování je zcela v rukou dané společnosti. Vycházejme však z předpokladu, že patologické jevy jsou hodnoceny dle míry nebezpečnosti pro společnost a její členy. Na základě toho můžeme říci, že existují specifické skupiny, u kterých lze výskyt sociálně patologického jevu považovat za významně nebezpečný. Jednou z těchto skupin

jsou mladiství. Dospívání je považováno za přechodové období mezi dětstvím a dospělostí, které jako přechodová fáze může mít determinující vliv na další životní cyklus jedince. Z tohoto důvodu je výskyt patologického chování i mladistvých považován za obzvláště nežádoucí pro samotného jedince, pro jeho budoucí život i pro celou společnost.

Delikvence je výskyt společensky nepřijatelného chování a jeho faktory budeme v této práci nahlížet optikou teorie sociálního učení, protože vycházíme z předpokladu, že v dospívání hraje v procesu socializace klíčovou roli sociální kontext (Sobotková, 2014).

Cílem práce je identifikovat faktory, které mají vliv na výskyt delikventního chování u mladistvých z pohledu teorie sociálního učení.

2 Delikvence JAKÁ, KDE?

Podstatou této kapitoly je teoreticky vymezit sociálně patologické jevy a delikventní chování.

Sociálně patologické jevy jsou považovány za nezdravé, nenormální, nežádoucí, pro společnost nebezpečné a proto často sankcionované (Frei, 1996, cit. dle Sobotková, 2014). Sobotková (2014) také dodává, že jsou často kulturně a historicky podmíněné.

Sobotková (2014, s. 49) definuje delikventní chování jako „... činnost, která porušuje zákonné a jiné normy a způsobuje jednotlivci nebo společnosti újmu.“. Dále dodává, že delikvencí je myšleno jak protispolečenské (predelikventní chování), tak chování kriminální (delikventní). Zahrnuje tak jak osoby trestně odpovědné, tak osoby mladistvé, tedy ne plně trestně odpovědné. Z tohoto důvodu se delikvence používá jako označení trestných činů mladistvých.

Dle Fishera (2009) je delikvence pojem velmi blízký pojmu kriminalita, avšak je pojmem širším. Kriminalita je definována jako výskyt nežádoucího chování, které je ve společnosti považováno za trestné. Jedná se tedy o jevy, které lze sankcionovat dle trestního práva. Delikvence je chování, které se týká kriminálního chování, tedy chování, které je trestné, ale navíc zahrnuje také chování, které nejsou tzv. jinak trestné (Fisher, 2009). Mezi delikventní chování patří například přestupky, trestná činnost osob ve věku mladších 15 let, či chování dětí a mládeže, které je považováno za nepřijatelné.

Sobotková (2014) uvádí výčet nejčastějšího trestné činnosti mladistvých:

- Násilí proti jednotlivci či skupině
- Opilství a výtržnictví
- Neoprávněné užívání motorového vozidla
- Krádeže
- Vandalismus
- Toxikomanie
- Prostituce
- Gamblerství
- Trestná činnost páchaná prostřednictvím internetu

Sobotková (2014) dále dodává, že obecně roste výskyt delikventního chování u mladistvých. Sejčová (2002, cit. dle Sobotková 2014) ve svém výzkumu zjistila, že k delikventnímu chování u mladistvých se pojí další významné faktory jako například: neúplnost rodiny, vyšší počet sourozenců, špatná finanční situace, dříve trestaný otec, zhoršené známky z chování, užívání alkoholu, drog a kouření.

Také Šotolová (1999) podává výčet nejčastějších typů delikventního chování.

U chlapců do 15 let a u mladistvých do 18 let jsou nejčastějším typem delikventního chování krádeže, výtržnictví, loupeže a úmyslné ublížení na zdraví.

U dívek do 15 let se jedná o krádeže a poškozování cizího majetku, loupeže. U mladistvých dívek do 18 let se jedná o krádeže, trestné činy křivého obvinění, loupeže.

Šotolová (1999) také dodává, že problémové a delikventní chování v dětství a u mladistvých je důležitým ukazatelem pozdějšího páchaní trestné činnosti. Proto lze považovat výskyt patologických jevů u mladistvých za celospolečensky nežádoucí jev, kterému je třeba předcházet.

Níže na v tabulce můžeme vidět výčet páchaných skutků dětmi a mladistvými.

Tabulka G: Počty skutků spáchaných dětmi a mladistvými a počet pachatelů těchto skutků za rok 1998

skutek	Počet skutků spáchaných dětmi	%	počet skutků spáchaných mladistvými	%	stiháno dětmi	%	stiháno mladistvých	%
Vraždy	2	0,02	16	0,09	2	0,02	16	1,48
Loupeže	217	1,80	362	2,16	242	2,74	380	3,60
Úmyslné ubl. na zdr.	270	2,25	377	2,25	267	3,03	370	3,50
Vydirání	456	3,80	272	1,62	193	2,18	201	1,90
*	251	2,09	189	1,13	241	2,73	141	1,34
Zbylá násilná	80	0,66	118	0,70	64	0,72	95	0,90
Znásilnění	4	0,03	35	0,20	3	0,03	33	0,30
Pohlavní zneužívání	110	0,92	170	1,02	75	0,85	126	1,19
Zbylá mravnostní	19	0,16	16	0,09	10	0,10	12	0,11
**	443	3,69	1 037	6,20	472	5,35	656	6,22
Vloupání do škol	84	0,70	100	0,60	135	1,53	63	0,60
Vloupání do bytů	263	2,19	538	3,22	352	3,99	357	3,38
Vloupání do chat	634	5,28	741	4,43	434	4,92	346	3,28
Vloupání do ost. obj. ***	1 149	9,58	1 669	9,98	1 205	13,66	1 055	10,00
Kapesní kr.	382	3,18	126	0,75	178	2,02	87	0,82
Kr. mot. voz.	462	3,85	1 543	9,22	428	4,85	1 160	11,00
Kr. věci z aut	2 567	21,39	2 754	16,46	705	7,99	934	8,85
Kr. jízdních kol	339	2,82	615	3,68	250	2,83	305	2,89
Kr. v bytech	426	3,55	778	4,65	320	3,63	591	5,60
Kr. v jiných obj.	724	6,03	1 167	6,98	599	6,79	765	7,25
Ostatní maj. TČ	946	7,88	770	4,60	980	11,11	596	5,65
Zbylá majetková	893	7,44	1 327	7,93	739	8,37	839	7,95
Výtržnictví	206	1,72	296	1,77	208	2,36	340	3,22
****	320	2,67	526	3,14	84	0,95	250	2,37
Požáry	126	1,05	43	0,25	185	2,09	19	0,18
Překup. a přechov.	254	2,11	274	1,64	156	1,77	226	2,14
Zbylé ost. krim. činy	30	0,25	27	0,16	24	0,27	128	1,20
Šíření popl. zprávy	120	1,00	47	0,28	82	0,93	46	0,44
Zbylá zbývající krim.	187	1,56	326	1,95	179	2,02	287	2,72
Hospodářská krim.	35	0,29	271	1,62	12	0,13	125	1,18
Celkem	11 999	100	16 730	100	8 824	100	10 549	100

Tabulka č.1: Sociálně patologické jevy u dětí: závěrečná zpráva z výzkumu, Institut pro kriminologii a sociální prevenci (2000). STARÁ DATA

3 Mladiství

Podstatou této kapitoly je teoreticky vymezit cílovou skupinu mladistvých.

Za mladistvého člověka lze v českém prostředí považovat toho, kdo dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok. Člověka ve věku mezi 15 – 18 roky lze označit za dospívajícího (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Langmeier, Krejčířová (2006, s.: 142) charakterizují období dospívání v biologickém a psychologickém slova smyslu. V biologickém slova smyslu je období započato pohlavním zráním, akcelerací růstu a dovršením pohlavního růstu a dokončením tělesného růstu. V psychologickém slova smyslu je dospívání započato ohlášením nových pudových tendencí, hledáním způsobů jejich uspokojení a kontroly, emoční labilitou a na závěr je završeno nástupem vyspělého způsobu myšlení.

Langmeier a Krejčířová (2006) také tvrdí, že vedle biologického a psychologického vývoje dochází paralelně k určitému sociálnímu vývoji. Autoři zde mluví o vnímání rozdílu mezi já v období dětství a já v období dospívání a přechodu k dospělosti. Hovoří o novém sociálním zařazení jedince, které je chápáno jako odraz očekávání společnosti, a které se promítá v chování, hodnocení, postojích a nově reflektovaném sebepojetí a identitě jedince.

Krejčířová (2011) definuje dospívání jako období, ve kterém dochází k formování trvalejších forem a vztahů k sobě i druhým lidem. Kanner (1959, cit. dle Langmeier, Krejčířová, 2006) hovoří v dospívání o překládání biologických, kulturních a sociálních faktorů do individuálního jazyka, čímž nutí jedince volit základní formy vlastní existence. Na základě toho lze hovořit o dospívání jako o propojující fázi, která má za cíl postupné zařazení jedince do společnosti. Téma delikvence u mladistvých je tak považováno za významné, protože může mít determinující účinky pro další vývoj člověka. Období dospívání lze totiž považovat za klíčové z hlediska socializace a formování osobnosti, identity, třídění hodnot, postojů a akceptace sociálních norem společnosti (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Langmeier a Krejčířová (2006) tvrdí, že vlivem intraindividuální a interindividuální variability je přesné vymezení období dospívání značně komplikované a proto je období dospívání detailněji členěno do dvou kategorií.

Pubescence – 11 až 15 let

Adolescence – 15 – 22 let

Protože jsme výše zmínili, že v českém prostředí je za mladistvého považován člověk ve věku 15 – 17 let, nebudeme se dále zabývat obdobím pubescence. Zjistili jsme však, že kategorie mladistvých spadá dle Langmeiera a Krejčířové (2006) do období adolescence.

Langmeier a Krejčířová (2006) hovoří také o významných vývojových úkolech socializace v období dospívání, které se pojí k významným sociálním skupinám. Mezi tyto úkoly patří emancipace od rodiny, navazování vztahů s vrstevníky, sexualita, volba povolání, vývoj sebepojetí. V rámci těchto úkolů je zároveň možné identifikovat významné sociální skupiny, které jsou součástí procesu socializace v období dospívání a vstupují do interakce s dospívajícími. Znamená to tedy, že mohou mít vliv na průběh a výsledek vývojových úkolů v tomto období. Mezi tyto významné skupiny je možné zařadit rodinu, vrstevníky, školu, média.

TATO KAPITOLA MĚLA PRAKTICKY UKÁZAT NA TO, JAKÝ TYP DELIKVENCE VÁS ZAJÍMÁ A PROČ, V JAKÉM ROZSAHU SE VE VYBRANÉM REGIONU VYSKYTUJE, PŘIČEMŽ DELIKVENCE TYPU DROBNÉ KRÁDEŽE VS. PROSTITUCE VS. NÁSILNÝCH TRESTNÝCH ČINŮ MÁ LOGICKY ODLIŠNÝ MOTIV A TEDY MOŽNOU TEORII, KTERÁ BY HO VHODNĚ VYSVĚTLILA, TO ZNÍ LOGICKY, NEK?

ZAMĚŘTE SE ZDE PROTO NA KONKRÉTNÍ SKUPINU DELIKVENTNÍ MLÁDEŽE – MUŽŮ NEBO ŽEN NEBOU OBOU?

4 Teorie sociálního učení

V rámci teorie JAKÉ? existuje mnoho přístupů, které se zabývají sociálně patologickými jevy. Jedná se o přístupy biologické, psychologické či sociologické, které se snaží prostřednictvím svých teoretických a metodologických rámců vysvětlit příčiny patologických jevů ve společnosti a nalézt řešení, jak jejich výskyt omezit a jak mu předcházet. Pro identifikaci faktorů delikvence u skupiny mladistvých byla zvolena teorie sociálního učení, protože je kombinací kognitivního a behaviorálního přístupu a je důsledně zaměřena na učení, chování a sociální kontext, který je v období dospívání značně významný.

Teorie sociálního učení patří mezi teorie exogenistické, pro které je výchozím předpokladem pro formování a vývoj člověka jeho zkušenost a učení probíhající v určitém sociálním prostředí (Langmeier, Krejčířová, 2006).

V rámci tohoto přístupu je velmi známý výrok představitele behaviorismu J.B. Watsona: „Dejte mi na výchovu tucet zdravých dětí a já vám zaručím, že z každého z nich vychovám specialistu, jakého náhodně zvolím – lékaře, právníka, umělce, obchodníka, dokonce i žebráka, zloděje bez ohledu na jeho talent, sklony i bez ohledu na vlastnosti jeho předků.“ Tento výrok vypovídá o tom, že na základě učení lze determinovat osobnost jedince a jeho postavení ve společnosti. Reprezentuje však krajně empiristickou povahu Watsonova pohledu, která dnes již není platná. Dnes již víme, že nelze přehlížet vrozené dispozice a individuální zvláštnosti každého dítěte, přesto však faktor výchovy zanechává významný a zajímavý prvek, který nemůže zůstat opomenut.

Teorie sociálního učení je spjata se jménem Alberta Bandury (Janoušek, 1992). Bandura později používá název sociálně kognitivní teorie, který je dle něj více komplexní. Bandurova sociálně kognitivní teorie tvrdí, že chování vychází z triadického recipročního determinismu. Což staví Bandurovu teorii do středu s některými jednostrannými teoriemi, které kladou důraz pouze na vrozené dispozice či vlivy prostředí.

Triadický reciproční determinismus znamená, že jsou brány v potaz tři skupiny faktorů – chování (B), osobní faktory (P), prostředí (E), které na sebe vzájemně působí a interagují mezi sebou. Následně společně vytváří konečný výsledek. Chování (B) – reprezentuje složku chování, osobní faktory (P) – reprezentuje kognitivní a osobnostní momenty, prostředí – reprezentuje sociální kontext.

Bandura tvrdí, že jednotlivé faktory spolu mohou vzájemně interagovat a jednotlivé faktory mohou být v různých situacích různě silné. Je tak možné, že v některých situacích převládne osobní faktor, v jiném samotné chování, a v dalším tlak prostředí.

Vzhledem k sociálně deviantnímu chování je v teorii sociálního učení klíčovým faktorem učení pozorováním v určitém sociálním kontextu. Důležité je zde říci, že skutečnost zdali bude chování napodobeno, nezáleží pouze na pozorování či na chování samotném, ale také na vnitřních charakteristikách člověka. Interagují mezi sebou tak všechny tři složky.

V rámci sociálního učení se hovoří o přímé nápodobě, kdy je chování přímou výslednicí chování pozorovaného. Nebo také o zástupném posilování, kdy je určitý typ chování posílen, pokud člověk pozoruje, že je za toto chování někdo odměněn, nebo se naopak sníží, pokud je potrestán (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Podle této teorie je možné říci, že delikventní chování je způsobené pozorovaným delikventním chováním, které nebylo potrestáno, nebo nebylo potrestáno dostatečně, nebo bylo dokonce odměněno.

5 Indikátory ČEHO?

V následující části se na základě teoretického vymezení sociálně patologického jevu, cílové skupiny a zvoleného přístupu pokusíme vytvořit rámec pro další hledání faktorů ovlivňujících delikventní chování u mladistvých.

Na základě teorie víme, že skupina mladistvých patří do věkové kategorie 15 – 17 let a z vývojového hlediska se nachází v období adolescence. Ke skupině mladistvých lze přiřadit specifické významné skupiny, které jsou součástí socializace v období adolescence a mají vliv na vývoj člověka v tomto období. Mezi tyto skupiny patří rodina, vrstevníci, škola, média.

Na základě teorie sociálního učení víme, že patologické chování je dáno učením pozorováním v rámci určitého sociálního kontextu. Do tohoto sociálního kontextu lze zařadit právě významné sociální skupiny mladistvých, tedy rodinu, vrstevníky, školu a média. Můžeme se tedy pokusit zjistit, zdali existuje souvislost mezi pácháním sociálně patologického jevu a pozorováním a učením se sociálně patologickému chování v minulosti v kontextu některé z uvedených skupin.

Navrhujeme pracovní otázky, které budou zjišťovat, zdali se mladistvý delikvent již před delikvencí setkal s kriminalitou ve svém okolí. Tzn. kde se s ní setkal, kolikrát, o jaký druh kriminality se jednalo, jaké osoby se kriminality dopouštěly, jaké osoby byly přítomny, jak na kriminalitu reagovalo okolí, zdali byla kriminalita potrestána či nikoliv?

6 Závěr

Teorie sociálního učení A. Bandury je komplexní teorií, která se v rámci triadického recipročního determinismu snaží vysvětlit lidské chování. Z hlediska hledání příčin kriminality

a delikvence u mladistvých nabízí teorie velmi detailní a komplexní možnosti zkoumání dané problematiky. Mezi její hlavní výhody patří, že ve své důslednější podobě bere v potaz nejen roli učení, ale také vnímá podstatu samotného chování, a především vnitřní charakteristiky daného člověka.

V podobném duchu se snaží o vysvětlení patologického chování například teorie sociální kontroly, která dokáže důsledně pracovat se skupinovou dynamikou a interakcemi v rámci skupin, což je také zajímavý přístup, jež by mohl přinést užitečný vhled do problematiky sociálně deviantního chování například v rámci vrstevnických skupin či part.

Zdroje:

FISCHER, S., ŠKODA, J. 2009. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada.

FISCHER, S., ŠKODA, J. 2014. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 2000. (online). Zdroj:

<http://www.ok.cz/iksp/docs/252.pdf>.

JANOUŠEK, J. 1992. Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie*, 36, n. 5 (online). Zdroj: <http://web.ff.cuni.cz/~hosksaff/Janousek.pdf>.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

SOBOTKOVÁ, V. 2014. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada.

Šotolová, E. 1999. Delikvence dětí a mladistvých. *Speciální pedagogika*, 009, n.2 (online). Zdroj:

<http://dspace.specpeda.cz/bitstream/handle/0/1122/38-42.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.